

УДК 378.015.31-057.87-054.6:327.3

О. П. СЕЛІВАНОВА,

аспірант Луганського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Луганськ

ЗНАЧИМІСТЬ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті визначається сутність понять “культура” та “культура міжнаціонального спілкування”. Культура – це діалог, обмін думками і досвідом, осягнення цінностей і традицій інших. Визначальними у змісті культури міжнаціонального спілкування є загальнолюдські цінності. У міжнаціональному спілкуванні загальну регулювальну функцію виконує моральна культура особистості, яка виступає як інтегральна якість.

Ключові слова: культура, спілкування, компетентність, моральні принципи та норми.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Теперішній час – час частих етнічних конфліктів і виявів ксенофобії в Україні і за її межами. Нетерпимість до інакомислення, образа національних почуттів, утиск національної гідності особистості, нерозуміння проблем людей, що належать до інших конфесій, незнання культури інших народів і невміння обирати адекватну і коректну форму поведінки і спілкування стосовно до її представників – усе це час від часу має місце в сучасному суспільстві в цілому і в студентському середовищі зокрема. Дана обставина вимагає формування у всіх суб'єктів освітнього процесу нових компетенцій: специфічної культури, яка акумулює і репродукує поряд з національними загальносвітові цінності; навичок міжкультурного спілкування; здатності бачити взаємопов'язаність національного і світового.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Дослідженню проблеми культури міжнаціонального спілкування велику увагу приділяли Р. Г. Абду-

латипов, О. Н. Аллахвердянц, З. О. Баграмі, Ю. В. Бромлей, Т. Ю. Бурмістрова, Х. Г. Головіна, О. О. Дмитрієв, Я. М. Дробижева, Н. І. Хмара, М. М. Гасанов, Л. В. Кузнецова, Н. Б. Гукаленко, Л. Л. Сопронова та інші.

Метою статті є визначення сутності поняття “культура міжнаціонального спілкування” та розкриття її значимості в освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує безліч визначень культури. У філософському словнику поняття “культура” розглядається як “сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і створюваних людиною в процесі суспільної практики, яка характеризує історично доступний щабель у розвитку суспільства” [1, с. 225–226]. Тобто, культура – це стрижень, навколо якого складається ціннісна орієнтація людини, її життєдіяльність у соціумі.

У педагогічному словнику культура трактується як “історично певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражених в типах і формах організації життя і діяльності людей, у їхніх взаєминах, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях. Культура в освіті виступає як змістовна складова, джерело знань про природу, суспільство, способи діяльності, емоційно-вольове та ціннісне ставлення людини до оточуючих людей, праці, спілкування і т. д.” [2].

Культура – це діалог, обмін думками і досвідом, осягнення цінностей і традицій інших, в ізоляції вона в’яне і гине.

Тема діалогу стосовно культури вперше виникла на початку ХХ століття в роботах К. Ясперса, О. Шпенглера, М. Бубера, М. Бахтіна. Пізніше проблема “діалогу культур” піднімалася в працях Л. Баткіна, М. Кагана, на рубежі 80–90-х рр. – у роботах П. Гайденко, В. Біблера та ін.

М. М. Бахтін розуміє культуру як форму спілкування людей різних культур, як форму діалогу; для нього культура є там, де є дві (як мінімум) культури, і самосвідомість культури є форма її буття на межі з іншою культурою, так як людина – це унікальний світ культури, що вступає у взаємодію з іншими особистостями – культурами, що творить себе в процесі такої взаємодії і впливає на інших. Осягнення власного “Я” відбувається через спілкування з іншими. Про взаємодію різних, чужих культур він писав: “Чужа культура тільки в очах іншої культури розкриває себе (але не у всій повноті, тому що прийдуть інші культури, які побачать і зрозуміють ще більше). Один сенс розкриває свої глибини, зустрівшись і зіткнувшись з іншим, чужим смыслом, між ними починається ніби діалог, який долає замкнутість, односторонність цих культур. Ми ставимо чужій культурі нові питання, яких

вона собі не ставила, ми маємо в ній відповіді на ці наші питання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами нові свої сторони, нові смислові глибини. Без своїх питань не можна зрозуміти іншого, чужого. За такої діалогової зустрічі двох культур вони не зливаються і не змішуються, кожна зберігає свою єдність і відкрити цілісність, але вони взаємозбагачуються” [3, с. 117–211].

Діалог культур – це потреба у взаємодії, взаємоповазі, взаємозбагаченні. Він виступає як об’єктивна необхідність і умова розвитку культур. У діалозі культур передбачається взаєморозуміння. А у взаєморозумінні передбачається єдність, схожість, тотожність.

У педагогічній теорії виділяються такі аспекти змісту культури міжнаціонального спілкування: 1) нормативні вимоги, що регулюють взаємини представників різних національностей і обов’язкові для виконання всіма членами суспільства, 2) традиційні норми взаємовідносин між представниками різних національностей, що склалися в процесі повсякденного спілкування і відображають загальнолюдські ідеали поваги до інших етносів; 3) соціально орієнтована на основі принципів патріотизму та інтернаціоналізму приблизна поведінкова модель особистості в умовах міжособистісного міжнаціонального спілкування [6]. Ефективна реалізація поставленої проблеми вимагає активного пошуку шляхів організації безперервної, послідовної навчально-виховної роботи в контексті формування культури міжнаціонального спілкування у ВНЗ. З цією метою видається доцільним визначитися щодо двох груп тісно взаємопов’язаних умов. Перша з них передбачає забезпечення високого рівня професійної підготовки студента шляхом оптимального поєднання форм і методів навчальної та виховної роботи із зазначеної проблеми, організації змістовної інтелектуальної трудової діяльності студентських колективів, створення умов для вияву кожним студентом своєї індивідуальності, своїх здібностей, власного творчого потенціалу. При цьому в центрі уваги повинні перебувати такі питання: а) популяризація ідей дружби народів, міжнаціональної злагоди, міжкультурного діалогу та полілогу; б) культивування поваги до різних етносів, їх мов, культур і традицій; в) об’єктивність і неупередженість інформації про інші народи, особливості їх взаємин, шляхи подолання наявних конфліктів; г) попередження, уникнення зіткнення інтересів; д) облік національних особливостей.

У тісному взаємозв’язку з діяльністю за рішенням даних питань реалізується друга група умов, яка безпосередньо впливає на формування

у студентів культури міжнаціонального спілкування. Це цільова організація навчально-виховного процесу, що вимагає реалізації низки курсів, спецкурсів, спеціалізацій за відповідною тематикою, розроблених на основі як загальної педагогічної теорії, так і етнопедагогічних принципів, що лежать в основі національних систем освіти. Методологічною платформою етнопедагогічних принципів реалізації навчально-виховного процесу є ідея цілісного відображення національної та загальнолюдської культур у змісті освіти, методах і прийомах навчання і виховання [7]. Охарактеризуємо суть цих принципів більш докладно.

1. Принцип відповідності змісту освіти етнофілософським поглядам і сучасному менталітету. Система освіти, спрямована на формування гідного члена суспільства, завжди спиралася на традиційну народну філософію, тисячоліттями вироблялася специфічна сукупність поглядів на навколишній матеріальний і соціальний світ [8; 9]. Отже, зміст національної освіти має, з одного боку, відповідати етнофілософським поглядам народу, з другого – відображати особливості його сучасного світорозуміння.

2. Принцип відповідності змісту освіти, її форм і методів етнопсихологічним особливостям учнів. На основі дослідження етнічних особливостей психіки людей, специфіки національного характеру, закономірностей формування національної свідомості та етнічних стереотипів учені виявили взаємозв'язок між властивостями національного характеру і типовими для даної культури методами навчання і виховання молоді. Зміст освіти, методи і прийоми навчання, які відповідають етнічним і психофізіологічним особливостям учнів, найкращим чином сприяють розвитку у них когнітивних процесів [7–9 та ін]. При цьому необхідно мати на увазі, що відображення у змісті освіти етнопсихологічних особливостей народу становить складне завдання, бо властивості національної культури як цілого і властивості складають етнос індивідів не тотожні. Усі висновки про етнічні особливості та їх ролі в процесі формування особистості можуть бути зроблені тільки в результаті глибокого вивчення [7]. Головними чинниками реалізації даного принципу виступають національний характер і національна самосвідомість, процес формування яких найлегше реалізується в однорідному, соціокультурному макросередовищі. Однак реальний світ, як відомо, багатонаціональний і неодмінно передбачає діалог етносів, готовність представників різних народів до доброзичливого контакту. Відсутність у представників того чи іншого етносу поліваріативності освіти, як справедливо зазначає Г. В. Мухамедзянова, накладає обмеження на розвиток як мислен-

ня, так і національної самосвідомості [8; 9]. Отже, зміст національної освіти покликаний забезпечувати досить повне уявлення учнів про інші етноси та їх культури.

3. Принцип відповідності форм і методів навчання етнопедагогічним традиціям. Саме це мав на увазі ще Я. Коменський, коли при обґрунтуванні дидактичного принципу природовідповідності використовував народний досвід навчання і виховання підростаючих поколінь, молоді [10]. На думку К. Д. Ушинського, система навчання і виховання, створена народом і заснована на його традиціях, має такий педагогічний потенціал, якого немає в найкращих системах, заснованих на ідеях абстрактних або запозичених [11]. “Народ має свою особливу характерну систему виховання. Тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку”, відзначає вчений [12]. У теоретико-методологічних дослідженнях сучасних вчених активно піднімається питання про етнічну обумовленість форм, методів і прийомів навчання, що пояснюється, на їх думку, необхідністю визнання та обліку своєрідності сприйняття і мислення представників різних етносів [9; 7]. Організація навчально-виховного процесу з опорою на вищевикладені етнопедагогічні принципи, інтеграцію етнологічних, етнопсихологічних, країнознавчих, культурологічних знань; історико-педагогічних, дидактичних знань дозволяє більшою мірою актуалізувати концептуальне положення про те, що будь-яка національна культура завжди підживлюється іншими культурами, закономірно і природно взаємодіючи з ними.

Зіставлення термінів “культура” і “спілкування” показує їх тісний взаємозв’язок і взаємозумовленість. Спілкування, будучи складовою частиною культури, є засобом її формування, реалізації, функціонування. Воно забезпечує культурі її цілісність, стабільність і динаміку. Культура, з одного боку, не можлива без спілкування, а з другого – гуманістичне розуміння спілкування, людяності у відносинах між людьми є найбільш повним вираженням самої культури. Культура та спілкування, взаємопроникаючи, взаємодоповнюючи, взаємозумовлюючи і інтегруючись, утворюють нове в змістовному і структурному плані.

Спілкування, так само як і культура, має “яскраве специфічне забарвлення у кожного народу, яке потрібно знати і враховувати в управлінні розвитком культури, освітою і міжнаціональними відносинами [4].

Проблема спілкування, його сутність і форми вияву, його соціальна спрямованість почали вивчатися порівняно недавно, і висвітлені в роботах Л. В. Лобова, І. І. Серова.

Спілкування в сучасній психології розглядається як складний, багато-плановий процес установалення і розвитку контактів між людьми, породжу-ваний потребою в спільній діяльності, включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої лю-дини, здійснюваний знаковими засобами і спрямований на значимі зміни в складі поведінки та особистісно-сміслових утвореннях [5, с. 244]. Таке трактування робить спілкування предметом вивчення різних наук у конте-ксті людської діяльності, культури, соціальних відносин. У результаті спілку-вання характеризується і розуміється по-різному: А. А. Бодальов, Б. Ф. Ло-мов характеризують його як зв'язок, взаємодію, А. Н. Леонт'єв, М. С. Каган вважають, що спілкування слід розглядати як діяльність, В. М. Соковніков описує спілкування як процес комунікації. Значення розвивальної функ-ції спілкування в процесі навчання дітей досліджено Б. Г. Анан'євою, М. А. Амонашвілі, Л. С. Виготським і ін.

Культура міжнаціонального спілкування – це сукупність моральних принципів і норм, які регулюють відносини між представниками різних націй на індивідуальному рівні, соціально-духовний феномен, наслідок і регулятор міжнаціонального спілкування, важлива умова формування національної свідомості та самосвідомості, вагомий фактор розвитку ет-носоціального суспільства і людства в цілому. Культура міжнаціонально-го спілкування – це своєрідний сплав національних та інтернаціональних цінностей, соціально-психологічних настанов, почуттів, мотивів і навичок спілкування. При цьому визначальними у змісті культури міжнаціонально-го спілкування є загальнолюдські цінності, закріплені в традиціях, які стали відправною точкою підвищення її рівня.

Культура міжнаціонального спілкування розуміється нами таким чи-ном:

особлива форма соціальної взаємодії як співпраця багатьох індивідів, які є носіями національно-специфічних і загальнолюдських інтересів;

визначення взаємозв'язків і взаємовідносин, у процесі яких люди, що належать до різних національних спільнот і дотримуються різних релігій-них поглядів, обмінюються досвідом, духовними цінностями, думками, по-чуттями;

усвідомлення необхідності взаєморозуміння між людьми і народами; здатність спілкування; дотримання не тільки прав, а й обов'язків стосовно інших соціальних і національних груп;

конкретно реальний вияв взаємин представників двох і більше націй, які, з одного боку, обмінюються матеріальними і духовними цінностями, з другого – поглядами, почуттями, емоціями.

Культура міжнаціонального спілкування передбачає певну соціально-психологічну компетентність особистості у спілкуванні, під якою розуміється сукупність соціально-психологічних знань і умінь, що становлять структурні компоненти спілкування. Серед них можна виділити знання психологічних особливостей людини, які допомагають розбиратися в людях, правильно оцінювати їх стан, настрій, поведінку; знання психологічних бар'єрів спілкування та шляхів їх усунення; уміння адекватно реагувати на психологічний стан і поведінку іншої людини, уміння вибирати відповідну форму спілкування, що відповідає індивідуальним національним особливостям партнера.

У міжнаціональному спілкуванні загальну регулюючу функцію виконує моральна культура особистості, яка виступає як інтегральна якість. Під моральною культурою ми розуміємо певну систему етичних знань, соціально-психологічних настанов, практичних умінь і навичок, необхідних для гармонійного існування та співпраці представників різних національностей в умовах різного соціокультурного та етнокультурного середовища.

Зміст і характер міжнаціонального спілкування залежать від гуманістичної сутності і моральної культури особистості, які виявляються у повазі людської гідності, у дотриманні інтернаціональної етики та принципів, в терпимості до інонаціональної культури, тактовності і пошані до особистості.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що культура міжнаціональних відносин це – особлива форма соціальної взаємодії, соціально-психологічне явище, де перетинаються етнокультурні та індивідуальні особливості поведінки як окремої особистості, так і цілих націй і народностей; спосіб збагачення культур, поглядів, позицій, залагодження міжнаціональних конфліктів, спосіб, який дозволяє вступати в суб'єкт-суб'єктні відносини в багатонаціональному середовищі.

Ми вважаємо, що лише суб'єкти освітнього простору, які оволодіють культурою міжнаціонального спілкування, будуть виявляти інтерес до духовних цінностей власного та іншого етносів, будуть доброзичливими до людей незалежно від їх національної приналежності, тактовні, делікатні з представниками різних етнічних спільнот.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проблема культури міжнародного спілкування є дуже складно, багатоаспектною. Від її розробки на теоретичному й прикладному рівнях значною мірою залежить розвиток і закріплення у молоді того духовно-морального механізму, що керує людськими стосунками, забезпечує ставлення індивіда до навколишніх людей як до рівноправних суб'єктів.

Список використаної літератури

1. Философский словарь. – М. : Политиздат, 1986. – 560 с.
2. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : Для студентов высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспирова. – 2-е изд., стер. – М. : Издательский центр “Академия”, 2005. – 176 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М., 1986. – 445 с.
4. Каган М. С. Мир общения : Проблемы межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 293 с.
5. Психология : словарь / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – 2-е изд. – М., 1990. – 494 с.
6. Куранов М. Культура межнационального общения / М. Куранов // Педагогика. – 1992. № 7–8. – С. 41–44.
7. Эльконин Д. Б. Детская психология / Д. Б. Эльконин. – М., 1960. – С. 15.
8. Муругова В. В. Воспитание культуры межнациональных отношений в студенческой среде / В. В. Муругова // Межэтнические и межконфессиональные отношения в респ. Татарстан : материалы науч.-практ. конф., 9 июня 1993 г., г. Казань. – Казань, 1993. – С. 130–131.
9. Мухаметзянова Г. В. О культуре межнационального общения в студенческой среде / Г. В. Мухаметзянова, В. М. Мушарова // Межнациональные отношения в России: история и перспективы : тезисы докладов и выступлений науч.-практ. конф., 26–28 октября 1993 г., г. Казань. – Казань, 1994. – С. 51–52.
10. Лешер О. В. Педагогические факторы интенсификации интернационального воспитания студентов : дисс. канд. пед. наук / О. В. Лешер. – Челябинск, 1988. – 167 с.
11. Тишков В. А. О новых подходах в теории и практике межнациональных отношений / В. А. Тишков // Сов. этнография. – М., 1985. – № 5. – С. 3–14.
12. Трусов В. П. Об экологии межэтнического общения. Обновление межнациональных отношений и перестройка / В. П. Трусов. – Л., 1989. – С. 144–147.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Вакуленко В. М.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2013.

Селиванова О. П. **Значимость культуры межнационального общения в образовательном пространстве**

В статье определяется сущность понятий “культура” и “культура межнационального общения”. Культура – это диалог, обмен мнениями и опытом, постижение ценностей и традиций других. Определяющими в смысле культуры межнационального общения являются общечеловеческие ценности. В межнациональном общении общую регулирующую функцию выполняет нравственная культура личности, выступающая как интегральное качество.

Ключевые слова: *культура, общение, компетентность, моральные принципы и нормы.*

Selivanova O. P. **The significance of the culture of interethnic communication in the educational space**

The article defined the essence of “culture” and “culture of interethnic communication”. Culture is a dialogue, exchange of ideas and experiences, understanding the values and traditions of other. Determining the content of international communication culture are universal values. In international communication overall regulatory function takes the moral culture of the individual who acts as an integral quality.

Keywords: *culture, communication, competence, moral principles and norms.*